

СУПУТНЯ СТРУКТУРНА АТРИБУТИКА ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ АБСТРАКТНО ВЗЯТОГО СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 2(41), с. 45–49

Соціальну сферу можна вважати надсферою, оскільки вона охоплює всі процеси, які в ній відбуваються: економічні, політичні, культурні, етнічні і т. п. Разом з тим, у політичній сфері людської діяльності виявляються відмінності інтересів окремих соціальних груп, відбувається нескінченне зіставлення позицій та пошук шляхів, що мають потенціал певного компромісу та досягнення узгодженості.

Наявність будь-якого скупчення людей ще не означає, що ми маємо суспільство. Одна людина не є об'єктом науки соціології, вона стає цим об'єктом, коли здійснює дії, вступаючи при цьому в різноманітні зв'язки з іншими суб'єктами. Тобто людина творить соціальне тоді, коли вона діє і вступає у зв'язок з іншими суб'єктами, про що говорить відомий соціолог XIX ст. Г. Зіммель, який вважав, що суспільство існує там, де кілька індивідів перебувають у взаємодії [1].

О. Конт увів поняття “соціальна система”, яким визнав існування суспільства як своєрідного організму, що складається з певних елементів, які, у свою чергу, здійснюють певні функції. При цьому він розрізняв соціальну статику і соціальну динаміку. Перша є основою і найстабільнішою частиною соціального організму: це — стосунки між членами сім'ї, де присутні люди різних поколінь, які підтримують з допомогою традицій і новацій суспільну рівновагу. Друга ж, навпаки, досліджує закони розвитку і зміни соціальних систем, в якому визначальну роль відіграє розподіл праці, який формує і постійно ускладнює структуру соціальних груп і спільнот, створюючи при цьому зв'язки між окремими індивідами, сім'ями, соціальними групами і т. д. Але зв'язки, які виникають через відносини,

не є сталим чинником рівноваги і стабільності суспільства, а тому ці зв'язки повинні доповнюватися політичним примусом. Потрібна сильна політична влада, щоб збалансувати різно-спрямовані інтереси і забезпечити стан рівноваги. Держава при цьому виступає гарантом суспільного порядку. Суспільство при цьому формує державні і громадянські інституції, які мають злагоджено діяти між собою [2].

На протигагу М. Веберу, який бачив суспільство не цілісним організмом, а як атомізований соціум, який складається із соціальних дій індивідів, Г. Зіммель вважав, що суспільство — це соціальні відносини і міжособистісні взаємодії людей. До соціальних процесів, заснованих на взаємодії особистостей, Г. Зіммель (як і О. Конт) відносить розподіл праці, утворення політичних партій, суперництво, підкорення і т. ін. Розвиток соціальної системи Г. Зіммель бачить як універсальний процес взаємозв'язку і розширення соціальних груп із посиленням виявлення індивідуальності, тобто загальний історичний розвиток йде у напрямі творення все більших груп, в яких зростає індивідуальність особи. Але при цьому людина відривається від традиційних груп і спільнот, де вона почуває себе затишно, і входить до великих груп і спільнот, в яких

відчуває себе чужою, змушеною боротися за місце в цій великій групі, де все побудовано на раціональності і грошах. Це призводить до всезагального відчуження: гроші просторово і духовно відділяють людину від вироблених нею речей [3]. Як бачимо, ці процеси великою мірою мають місце у сучасному світі, який стрімко глобалізується.

Ф. Тьонніс, у свою чергу, вважав, що в суспільстві переважають соціальні зв'язки, засновані на прагненні до спільного життя. Звідси не держава утримує суспільство, а спільна воля людей жити разом. Тип соціального зв'язку, за Тьоннісом, залежить від волі: природна воля інстинктивно проявляється в емоціях, душевних переживаннях, неусвідомленому, воля раціональна — в меті, розрахунку, обміні і т. п. Історичний процес формування соціальної системи власне і складається з двох етапів: утворення спільнот, заснованих на природних, емоційних зв'язках, та утворення суспільства, яке є розумовим механістичним утворенням, заснованим на раціональності [4].

Однак і цього недостатньо. Людина не може жити тільки потребами свого фізичного тіла (їжа, одяг, житло, продовження роду і т. д.). Американський дослідник Л. Ворд вважав соціальну реальність (ту, що створюється людьми з допомогою відносин, а відносини, у свою чергу, стають поштовхом до створення різних інституцій) відмінною від природних процесів, оскільки вона відрізняється насамперед цілеспрямованим і творчим характером, усвідомленим прагненням до прогресу. Тобто не первинні потреби рухають соціальні процеси, а ті, що мають місце після їх задоволення, — а саме набагато складніші інтелектуальні, моральні, естетичні потреби, реалізація яких у творчій діяльності людини і забезпечує розвиток суспільства [4].

Т. Парсонс і Р. Мертон, застосовуючи для наповнення понять суспільства і соціальних систем структурний і функціональний підхід, визначили сукупність необхідних умов для існування всіх соціальних систем, а саме: кожна соціальна система має задовольняти фізичні потреби її членів, необхідні для їх нормального функціонування; повинна мати

засоби для розподілу матеріальних ресурсів; формувати процес соціалізації людей, тобто їх входження в суспільство і підкорення при цьому конкретним нормам поведінки, які визначені в цій системі. Кожна система повинна мати певну організацію видів діяльності, щоб успішно боротися з порушенням, використовуючи засоби примусу. Таким чином суспільство формує державні і громадянські інституції, які мають злагоджено діяти між собою. І, найважливішим є те, що Т. Парсонс довів, що в такій системі необхідно до норм виробити відповідні цінності (культуру), які формують ідеологію, при цьому розглядаючи особу і культуру як автономні підсистеми [5].

У сучасній соціології існує галузь “соціологія політики”, яка аналізує взаємодію соціології і політики. Спробу розмежувати соціологію політики і політологію (науку про політику) зробили американські науковці Р. Бендікс і С. Ліпсет, зазначаючи, що наука про політику виходить із держави, вивчаючи, як вона впливає на суспільство, а соціологія політики виходить із суспільства і вивчає, як суспільство впливає на державу, тобто на ті державні інститути, які розподіляють і здійснюють владу [6]. Але при цьому соціологія політики вивчає й аналізує не тільки дослідження функціонування соціальних аспектів соціальної сфери (взаємодія політичної і соціальної систем у процесі розподілу влади, закономірностей перебігу політичних процесів, соціально-політичного прогнозування тощо), а й політичну свідомість, політичну культуру, поведінку населення, взаємовплив політичних процесів і національного характеру, ментальності і т. п.

Нині соціологія досить часто оперує поняттям “соціальна політика”, яке було введено в науковий обіг у Франції представником утопічного соціалізму Ш. Фур'є. Впродовж наступних років у наукових дослідженнях накопичився доволі великий обсяг визначень соціальної політики, який зводиться в основному до того, що соціальна політика це: 1) вид діяльності, спрямований насамперед на соціально вразливі верстви населення; 2) діяльність з розв'язання проблем, які торкаються й зачіпають усе суспільство; 3) діяль-

ність з урегулювання відносин праці й капіталу; 4) інструмент, який пом'якшує негативні наслідки соціальної нерівності через систему перерозподільних заходів; 5) діяльність, спрямована на досягнення соціальної справедливості й соціального партнерства як базових цінностей громадянського суспільства, і т. п. [7]. Усі ці пункти, перелік яких є далеко невичерпним, свідчить про необхідність взаємодії політичного і соціального. Про це писав П. Сорокін у своїй роботі “Соціологія політики”, акцентуючи на тому, що безпосередньою передумовою будь-якої революції завжди було збільшення придушених базових інстинктів більшості населення, а також неможливість їх мінімального задоволення [8, 272].

Для характеристик політичних явищ і процесів соціологія використовує поняття політичної сфери, яка включає в себе усі явища політичного характеру, простір, де відбуваються політичні процеси. За визначенням Н. Черниш [4], “політика — це специфічний вид діяльності людей, пов'язаний з утвердженням права індивідів, груп і спільнот на управління суспільством”, а також влада і т. п., а “політична сфера — це той простір, у межах якого політика здійснюється”.

П'єру Бурдьє (Pierre Bourdieu [9]), французькому соціологу, належить концепція соціальної топології, що дає можливість повно уявити місце і роль політичної сфери серед інших підсистем суспільства, а саме показати їх зв'язок через владу. Соціальні відносини являють собою багатовимірний простір, створений за принципом вирізнення і розподілу засобів і властивостей, які надають їх володільцю силу і владу у відповідному секторі (галузі) соціального простору. У свою чергу соціальний простір складається з кількох полів, у кожному з яких існує свій капітал (влада) — економічна, політична, соціальна. Кожен вид капіталу є владою над відповідним полем, а позиція кожного індивіда чи групи визначається розподілом влади у цьому полі. Сукупність існуючих у відповідному полі позицій являє собою процес і результат альянсів і конфліктів у боротьбі за домінування у сфері (наприклад, політики), за встановлення панування у сфері владних відносин, збе-

реження і трансформацію владних інститутів і, відповідно, свої погляди щодо цього, тобто ідеологію.

У цьому сенсі, за П. Бурдьє, необхідно зважати, з одного боку, на співвідношення політичного попиту і пропозиції у поточний момент, та, з другого боку, на певну політичну позицію індивіда або групи (залежно від цього співвідношення), оскільки цим зумовлюється логіка поведінки і боротьби у політичному полі (сфері). Як бачимо, центральним поняттям, яке пов'язує між собою всі інші, є влада.

Говорячи про простір політичної влади, В. Амелін зазначає, що він характеризується трьома основними вимірами і пов'язаний з політичним суб'єктом (індивідом). Перший вимір утворюється з допомогою політичного суб'єкта і тієї соціальної спільноти, яку він представляє, другий являє собою різноманітні відносини політичного суб'єкта і соціальних інститутів суспільства (“вісь представництва”). Третій вимір — розв'язання суспільних проблем політичним суб'єктом — “інституціональна вісь” або “вісь політичної діяльності”. Усі ці відносини загалом посилюють суб'єктність так званих агентів і діячів політики незалежно від того, чи є ними особистість, чи спільнота. Завдяки своїм представникам спільнота усвідомлює себе як самостійно діючий об'єкт, від рішень і дій якого залежить життя суспільства в цілому [4].

Очевидно, що політика тісно пов'язана з такими сферами суспільного життя, як економіка і культура. Щодо впливу останньої польський дослідник Є. Вятр засадовує такі положення: 1) політика є частиною культури, оскільки продукує певні усталені зразки поведінки; 2) влада, яка є центральним поняттям політики, одночасно належить і до світу культури, оскільки крізь її призму ми порівнюємо і співвідносимо різні цінності; 3) відмінність культур народів світу дає можливість зрозуміти, чому існують різні політичні системи; 4) зміни в політичних відносинах впливають на риси національного характеру, і навпаки [10].

Щодо впливу економіки на політику, то свого часу існували різні погляди, іноді дія-

метрально протилежні. Відомо, що К. Маркс вважав політику надбудовою економічного фундаменту, тобто вторинним явищем. Водночас, французький соціолог Р. Арон говорить про пріоритет економіки над політикою, порівнюючи різні риси й особливості індустріальних і постіндустріальних суспільств. Американський вчений С. Ліпсет обирає інший підхід, а саме взаємовплив і взаємозалежність політики від економіки, і навпаки. Його дослідження дають змогу побачити співвідношення рівня економічного розвитку і демократії та стабільності в суспільстві [6, 23, 27]. Вочевидь, що в економічно розвинених країнах існують і дотримуються високі демократичні стандарти життя суспільства. Цю залежність можна побачити і на прикладі України, де економічні негаразди і кризові явища тісно переплітаються з політичною нестабільністю і напруженістю, яка виявляється в протистоянні різних політичних сил.

Соціальна система існує завдяки стійкому взаємозв'язку її елементів, утворюючи необхідну цілісність, єдність і, відповідно, об'єднаність суб'єктів, які входять до системи (суспільних груп, організацій, індивідів) за специфічними ознаками, які характеризують систему, а не за певними елементами. Ознаки ці не можуть бути редуковані до суми властивостей відповідних складових елементів соціальної системи. Так само, властивості елементів не є продуковані з ознак цілого. Вочевидь, соціальна система є надзвичайно складним і багаторівневим організмом, поведінка якого підпорядкована досягненню цілей різних рівнів, часто неузгоджених між собою. Це відбувається через те, що кожний народ-етнос об'єктивно схильний створити лише йому притаманний соціум. А тому не може бути однакових, створених за єдиною моделлю відносин, інститутів та ідеологій (культур), тобто ми "приречені" жити за умов найрізноманітнішого плюралізму. Політична система певною мірою детермінує діяльність вхідних до неї суб'єктів і разом з тим сама здатна змінюватися в процесі свого функціонування та розвитку під впливом навколишнього середовища.

Закон перманентної флуктуації — основний закон історії, згідно з яким постійно відбувається чергування соціокультурних суперсистем, а отже і флуктуації конкретних систем (наприклад соціальних) та їх окремих сфер. Циклічні флуктуації зумовлюють коливання цих систем між прогресом і регресом (політичних свобод та авторитаризмом). Зміни відбуваються в певному кількісному і якісному напрямку доти, доки не досягнуть точки насичення, а далі все змінюється за інерцією або примусом. Відповідно типи політики не є сталими і не розвиваються по висхідній лінії, а безперервно коливаються між полюсами тоталітаризму і вільних режимів. На думку П. Сорокіна, ступенем свободи громадян від влади є характер державного контролю і втручання. Тому країни відрізняються своїми політичними системами і режимами. Всередині ж конкретної країни ці сутнісні зміни залежать від соціокультурних цінностей, які теж є плинними і змінюваними [8].

Будь-яка, навіть найдосконаліша модель завжди є обмеженою порівняно з життєвими процесами суспільства, а тому спробуємо узагальнити і підсумувати викладене.

Соціальну сферу можна вважати надсферою, оскільки вона охоплює всі процеси, які в ній відбуваються (економічні, політичні, культурні, етнічні і т. п.). Разом з тим політична сфера є особливою сферою діяльності в суспільстві, в якій зіштовхуються та виявляються відмінності інтересів численних соціальних груп, та завдяки зіставленню позицій ініціюється пошук шляхів, що могли б привести до певної міри узгодженості. Всі процеси відбуваються у тріадному просторі: 1) відносин; 2) інститутів, які фіксують ці відносини; 3) ідеології, тобто поглядів людей з приводу цих відносин.

Взаємозв'язок політичної сфери з іншими суспільними сферами в колообігу соціальної надсфери проявляється у двох аспектах. З одного боку, політика детермінована економічними, духовними, політичними, культурними, етноісторичними факторами; з другого — сама політична сфера здатна впливати на ці сфери, проникати в них, взаємодіяти з ними. Це пов'язано з тим, що політична сфе-

ра покликана: 1) забезпечити умови, за яких створення і присвоєння суспільних цінностей, вироблених у матеріальній, духовній, культурній та інших сферах, відповідало б інтересам тих чи інших соціальних груп, що реалізується з допомогою влади як інструменту розподілення цінностей у суспільстві; 2) політична сфера присутня в усіх сферах суспільного життя через властиві їй регулюючі функції. У підсумку міра та інтенсивність впливу політичної сфери на життєдіяльність людей (соціальну сферу) у будь-якій країні зумовлює тип суспільства, модель громадянства та форму державного устрою певної країни.

Література

1. Зиммель Г. Как возможно общество? // Социологический журнал. — 1994. — № 2. — С. 65–81.
2. Конт О. Общий обзор позитивизма // Из наследия мировой философской мысли: история философии / Пер. с франц. И. А. Шапиро; под ред.

Э. Л. Радлова. — 2-е изд. — М.: Книж. дом "ЛИБРОКОМ", 2011. — 296 с.

3. Устич С. І. Системне дослідження суспільства. — Л.: Світ, 1992. — 134 с.

4. Черниш Н. Соціологія / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/182975/>

5. Парсонс Т. Системы современных обществ / Пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой. — М.: Аспект Пресс, 1998. — 270 с.

6. Липсет С. М. Третьего пути не существует (Перспективы левых движений) // Полис. — 1991. — № 5–6. — С. 15–32.

7. Ярова Л. Сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття соціальної політики // Сучасна укр. політика. Політики і політологи про неї. — Вип. 18. — К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2009. — 438 с.

8. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.

9. Бурдьё П. Начала. Choses dites / Пер. с франц. Н. А. Шматко. Pierre Bourdieu. Choses dites. Paris, Minuit, 1987. — М.: Socio-Logos, 1994. — 288 с.

10. Вятр Е. Й. Социология политических отношений / Пер. с польск. В. Скляр, А. Николаев. — М.: Прогресс, 1979. — 464 с.

Соціальну систему розглянуто у нерозривній єдності зі сферою політичного життя та в її багатовимірному просторі. Обґрунтовано тезу про сталу триадність відносин, інститутів та ідеології (культури), що складають архітектоніку будь-якого абстрактно взятого сучасного суспільства. З'ясовано дихотомічний взаємозв'язок політичної сфери з іншими суспільними сферами в колообігу соціальної надсфери.

Социальная система рассматривается в неразрывной связи со сферой политической и в ее многовекторном пространстве. Обоснован тезис о постоянной триадности отношений, институтов и идеологии (культуры), которые составляют систему любого абстрактно взятого общества. Выяснена дихотомическая связь политической сферы с другими общественными сферами в круговороте социальной надсферы.

The social system is considered as an indissoluble unity with the sphere of political life and its multidimensional space. Substantiates the thesis of constant triadist relations, institutions and ideology (culture) that make up the architecture of any single abstract modern society. It is shown dichotomous relationship of the political sphere to other spheres of social circulation of social nadsfery.

Надійшла 26 березня 2014 р.